

JULES VERNE'DEN BİR OSMANLI HİCVİ: İNATÇI KERABAN

Nezahat ÖZCAN*

ÖZET

Jules Verne'nin 1883 yılında yayımlanan İnatçı Keraban romanı, II. Mahmut devrinde yaşayan bir Osmanlı'nın yeniliklere ayak diremesini olumsuz bir bakış açısıyla anlatır. Bu makalede, romanın vakası ve bu bakış açısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jules Verne, İnatçı Keraban, Osmanlı

AN OTTOMAN SATIRE BY JULES VERNE: KERABAN THE INFLEXIBLE ABSTRACT

The novel of Jules Verne named Keraban the inflexible published in 1883 tells about insistant negative point of view against the revolution of an Ottoman living during the time of II. Mahmut. This article will discuss the above mentioned event of the novel and the approach.

Key Words: Jules Verne, Keraban the Inflexible, Ottoman

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
Teknikokullar/ANKARA, e-posta: nozcan@gazi.edu.tr

JULES VERNE'DEN BİR OSMANLI HİCVİ: İNATÇI KERABAN

Jules Verne'i, Türk okuyucular macera ve bilim kurgu türünde yazdığı romanlarıyla tanıır. Onun, dilimize farklı bir adla da çevrilmiş olan iki ciltlik İnatçı Keraban romanı (Koz, 2002, s.158), macera türünün bir örneği gibi görülebilir. Ancak olay örgüsüne dikkatle bakıldığında, yazarın macerayı, Osmanlı'yı hicvetmek için bir araç olarak kullandığı görülmektedir.¹

1883 yılında yayımlanan romanın başkahramanı, tütün tüccarı Keraban Ağa'dır. Romanın batılı iki kahramanı Hollandalı tütün tüccarı Van Mitten ile onun uşağı Bruno, Keraban Ağa'yı ziyaret etmek üzere İstanbul'a gelmişlerdir. Jules Verne, İnatçı Keraban romanında, bu iki yabancı kahramanın bakış açısını Osmanlı'yı hicvetmede kullanır.

Yirmi yıldır tütün² ticareti yaptığı arkadaşı Keraban Ağa'ya iadeiziyarete bulunmak için uşağı ile İstanbul'a gelen Van Mitten, Keraban Ağa ile buluşurlar. Akşam yemeği için Tophane İskelesi'nden Keraban Ağa'nın Üsküdar'daki evine kayıkla geçecekleri sırada, geçişler için on paralık bir verginin konulduğu ilan edilir. II. Mahmut yönetiminin yeniliklerini tepkiyle karşılayan Keraban Ağa, bu parayı ödemek yerine bütün bir Karadeniz'in etrafını karadan dolaşarak Üsküdar'a geçeceğini söyler. Bu kararından artık İnatçı Osmanlı'yı ne uşağı Nizip ne iş arkadaşı Van Mitten vazgeçirebilir. Üstelik misafirler, İnatçı Keraban'ın yemek davetini kabul ettiklerinden bu yolculuğa katılmak zorunda kalırlar.

Yazar, daha ilk sayfalarda yardımcı kahramanları ve entrik unsurları, kurguya dâhil eder. Trabzonlu zengin Saffar Ağa adında bir tüccar, Odesa'ya gittiğinde Amasya adlı bir kıızı görür ve ona âşık olur. Ancak kız, Keraban Ağa'nın yeğeni ve tek varisi Ahmet ile nişanlıdır. Saffar Ağa'nın Amasya ile evlenebilmesi için bir tek yol vardır: Amasya'yı kaçırmak. Saffar Ağa'nın kâhyası Scarpante ile köle ticareti yapan Maltalı kaptan Yarhud buluşur ve Amasya'nın kaçırılma meselesini konuşurlar. Yazar burada, okuyucunun merakını artırmak için, Amasya'ya halasından kalacak yüklü miktardaki miras meselesinden bahseder. Amasya, halasından kendisine intikal edecek bu mirasa ancak on yedisine basmadan evlenmesi sonucu sahip olabilecektir. Ömrünü bekâr olarak geçiren hala, yeğenin de aynı kaderi paylaşmaması için böyle bir şart koşturmuş. Böylece, yolculuğun kısa bir sürede tamamlanması gibi bir heyecan unsuru daha kurguya dâhil edilmiş olur. Çünkü, Keraban'ın müstakbel gelini, Amasya'nın yeni yaşına girmesine sadece altı hafta kalmıştır.

Avrupa yakasından Asya yakasına, Üsküdar'a denizden geçmek yerine Karadeniz'i karadan dolaşarak gidecek olan kafilenin yolculuğu başlar. Keraban Ağa, İstanbul'dan hareket etmeden önce evine, akşam menüsünde bulunmasını istediği yemeklerin adı ve bunların iyi pişirilmesi tembihleri yazılı olduğu bir not gönderir. Yolculuk vasıtaları ise, Keraban'ın “modern arabacılık sanatından anlayanları güldürecek” kadar eski, İngiliz yapımı at arabasıdır. Posta merkezlerinde atları değiştirmek suretiyle dinlenme zamanından zaman

¹Yazıdaki alıntılar kitabın şu baskısından yapılmıştır: Verne, J. (2002), İnatçı Keraban, II Cilt, Çev.: N. Özyıldırım, İstanbul: İthaki Yayınları. Romanın önceki yıllarda yapılan üç baskısı, İnatçı Kahraman Ağa başlığını taşır. (Koz, 2000, 158 s.) Çev.: (Kalelizâde) Kemalettin Şükrü (1930), İnatçı Kahraman Ağa, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 180 s.; Çev.: F. N. Hansoy (1963), İnatçı Kahraman Ağa, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri. Kitabın bir başka baskısı: Çev.: Mahmut Kenan (1331/ 1915), İnatçı Kahraman Ağa, İstanbul: Kitapçı Arakel Matbaası, 48 s. (Görülen sayfalar), (Musavver). (Andı, 2000, 142 s.)

²Hayrullah Efendi, Avrupa Seyahatnamesi'nde, Viyana ve Peşte'de tütün ve çubukçu dükkânlarının kapılarında Türk ve Osmanlı resimlerinin bulunduğunu kaydeder (Altunış-Gürsoy, 2002, XV). Tütün-Osmanlı özdeşleşmesi, Batı yapımı otomatlara dahi konu olmuştur. 1769'da yapılmış olan “Santraç Oynayan Türk” otomatının figürü elinde uzun bir tütün çubuğu taşır. Macar asıllı mekanikçinin tasarladığı otomat, o dönemde Avrupa'da “Türk gibi sigara içmek” deyiminden izler taşır (Tez, 2008, s.139). Batılı ressamlar tarafından yapılan tablolarla ve gravürlerde de Osmanlı figürler kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın zaman zaman ellerinde tütün çubukları ile resmedilir (Boppe, 1998, s.105; 111; 156; 164). Hatta yabancı elçilerin Osmanlı kıyafetleri içinde resmedildiği tablolarla da tütün çubuğuna mütemmim bir cüz olarak yer verilir (Boppe, 1998, s.57).

kazanmış olurlar. Bu sırada kaptan Yarhud da, güzel Amasya'yı kaçırmak üzere tren ile Odesa'ya hareket eder. Bu arada Jules Verne, Keraban Ağa'nın, Batı icadı diye trene binmeyi reddettiğinden de okuyucuyu haberdar eder. Böylece okur, hem yolculuğun zamanında bitirilmesine hem de kaptanın Odesa'ya daha erken varma ihtimaline yönelik meraklarla romana bağlanmış olur.

Keraban Ağa ve misafirlerinin yolculukları türlü maceralarla devam eder. Araba, Tuna'da çamura saplanır. Odesa'ya uğrayan kafiye, Rusça bilen Ahmet de katılır. Bu arada, nişanlısının korumasından mahrum kalan Amasya ile yardımcısı Necibe'yi kaptan Yarhud, Saffar Ağa'ya götürmek üzere gemiyle kaçırmıştır. Posta merkezinde at bulamadıkları zaman, Keraban Ağa, arabaya deve koşar. Tehlikelerle dolu yolculukta kafiye, zaman zaman çamur deryasından geçmek zorunda kalır, arabalarına tren çarpar. Kazaklar tarafından tutuklanan yolcular sınır dışı edilir.

Kafiledelikler bir geminin batmak üzere olduğunu farkederler. Ahmet tereddüt etmeden yardım için denize atılır. Batan gemi, kaptan Yarhud'a aittir. Ahmet'in kurtardığı genç kız ise, kendi nişanlısı Amasya'dır. Yolculukları, kaptanın kendilerini takip edebileceği endişesiyle devam eder. Bu arada Ahmet olanlardan Amasya'nın babasını haberdar etmek üzere Odesa'ya telgraf çeker. Okur, bu sırada Kaptan ile Scarpante'nin buluşmalarından da haberdar edilir. Kaptan, Amasya'nın peşini bırakmamıştır., Trabzon'da, Yanar Ağa ile onun kız kardeşi Sarabul da Keraban Ağa'nın kafilesine katılır. Bir yanlış anlamının sonucunda gelişen olaylardan dolayı Van Mitten, Yanar Ağa'nın ısrarı sonucu Sarabul ile nişanlanmak zorunda kalır. Trabzon'dan bir rehber eşliğinde tekrar yola çıkan kafiye Scarpante, Saffar ve adamlarının saldırısına uğrar. Onları içinde buldukları zor durumdan Amasya'nın babası, Selim kurtarır. Yolculuk bin bir sıkıntı ve meşakkatle sona erer. Ancak, Keraban ve Ahmet'in nüfus kayıtları Avrupa tarafındadır. Böylesine zahmetli ve pahalı bir yolculuğu gerçekleştirmiş olan Keraban, bu kez de Üsküdar'dan karşıya geçmeyi reddeder. Amasya'nın, halasından kalacak mirasa kavuşması bir an için tehlikeye girmiştir. Yeğenini ve nişanlısını çok seven Keraban, Üsküdar'dan Kız Kulesi'ne oradan da, Galata rıhtımına çekilmiş olan uzun bir ipin üzerinde gösteriler yapan cambaza para ödeyerek el arabasıyla ve vergi ödemediği karşıya geçer. Ahmet, Amasya ile evlenir. Karısının İstanbul'a geleceği haberini telgrafla öğrenen Van Mitten, Sarabul ve ağabeyinden kurtulur. Keraban Ağa, Boğazdan geçiş için alınan vergilerin tahsil hakkını, neredeyse bir servet ödeyerek satın alır. Roman bu olay halkası ile son bulur.

Burada Jules Verne'nin Keraban Ağa'yı cambaz eşliğinde, Üsküdar'dan karşıya geçirmesinde, Levni'nin fırçasından çıkmış Surname-i Vehbî minyatürlerinin etkisi olduğu söylenebilir (Resim 1-2). III. Ahmet'in şehzadelerinin sünnetleri dolayısıyla yapılan şenliklerin resmedildiği minyatürlerde, cambazlar Haliç'te su üzerine gerilmiş halatlarda atlı bir araba yürütür (Bağcı-Çağman-Renda-Tanıdı, 2006, s.267-268; İrepoğlu, 1999, s.128-129). Jules Verne romanda, Osmanlı vatandaşlarının evlerinde kullandıkları geleneksel yakıtta varıncaya kadar ansiklopedik bilgiler verir. Keraban Ağa, kıyasıyla tenkit edilir. Jules Verne, kırk beş yaşlarında, hiç evlenmemiş, zengin, tütün bağımlısı Keraban Ağa'yı iki ciltlik romanının başından sonuna kadar her fırsatta gülünç duruma düşürür. Romanda inatçı, yeniliklere ayak uydurmak istemeyen Keraban Ağa'nın şahsında Osmanlı tenkit edilir. Yazar aynı zamanda, romanın öncelikli muhatap kitlesi olan Avrupalı okurun hafızasındaki olumsuz Türk imajını tazelemek gibi bir gaye de güder. Jules Verne romanda, İstanbul'un semtlerinin; kafilenin güzergâhı üzerindeki şehirlerin; kalelerin; Karadeniz'in; nehirlerin Osmanlı'dan önceki isimlerine mutlaka yer verir.³ Jules Verne, İstanbul'dan "Eski Bizans", Türklerden "Eski Bizans'ın ve yaşlı İstanbul'un" çocukları şeklinde söz eder. Jules Verne, yolculuk

³ Romanın, İnatçı Kahraman Ağa adı altında çocuklara yönelik kısaltılmış baskılarda, coğrafya ile ilgili bilgiler ve yolculuğun bazı detayları yer almaz.

güzergâhı hakkında da ansiklopedik bilgiler verir (Resim 3). Bunlardan biri de Tuna adının nereden geldiğine dairdir (Verne, 2002, C.1, s.103). Romanda şehirlerin kurucusu; adlandırılmaları; iklim ve bitki örtüsü gibi geniş malumat yığını ile karşılaşırız. Buna tipik bir örnek, Amasya'nın yaşadığı şehir olan Odesa hakkında verilen bilgilerdir (Verne, 2002, C.1, s.28-130). Aslında yazar bu konuda, işin dozunu kaçırdığının farkındadır. Bunu da, kahramanlarından birisi aracılığıyla itiraf eder. Yolculuk boyunca uğradıkları şehirlere dair notlar alan Van Mitten, defterinin coğrafi isimlerle dolmasından yakınır (Verne, 2002, C.1, s.277). Jules Verne romanda, bazen Osmanlı coğrafyasına yönelik istihbarat değeri olan bilgiler dahi verir. Bunlardan biri, “eski bir Atina kolonisi olan” Samsun’un denizden gelecek bir saldırıya karşı savunmasız konumu ile ilgilidir: “Yeşilirmak ağzındaki Samsun limanı yeterli derinliğe ve güvenliğe sahip olmadığı hâlde Doğu Karadeniz’in en önemli limanlarından biridir. Kıyıya çok hoş bir tarzda inşa edilmiş olan eski kale, bir deniz saldırısına karşı şehri koruyabilecek durumda sayılmaz” (Verne, 2002, C.2, s.206). Verne, bu bilgilendirmeleri -ve tenkitleri-, gezmeye ve notlar tutmaya meraklı Batılı kahramanı Van Mitten aracılığıyla yapar. Öyle ya bir Osmanlı seyahat etmenin ve tabiata yönelik dikkatlerin zevkine nereden varacaktır: “Van Mitten, yedi bin kişilik nüfusunun neredeyse tamamı Rum olan ve Ortodoks bir piskoposa da ev sahipliği yapan bu küçük kasabayı -Vize- göremediği için çok üzgündü. Ama zaten buraya gezip görmek için gelmiş değildi, seyahat izlenimlerini toplamak gibi bir tasası olmayan azametli Keraban Ağa’ya refakat etmek için buradaydı” (Verne, 2002, C.1, s. 94).

Romanda Keraban hakkında, “Osmanlıların en dik kafalısı, korkunç, deli adam, eski düzen taraftarı Türk, eski Türk, eski kafalı, buyurgan ev sahibi, inatçı adam, insanların en inatçısı, dik kafa” gibi sıfatlar kullanılır. Keraban sadece kendisini düşünen zalim bir “efendi” olarak gösterilir. Kafile yaban domuzlarının saldırısına uğradığı sırada, Keraban tarafından -canını efendisi yoluna feda eden bir uşak hakkında - anlatılan fıkra, Keraban’ın zalimliğini vurgulamak içindir (Verne, 2002, C.1, s.123). Keraban’ın, uşağına karşı “kullanmakta çok müsrif davrandığı azarlarından” da ayrıca söz edilir.

Keraban, iddialaşmayı sever, önyargılıdır. Kaba davranışlar sergileyen, “hem maddi hem manevi açıdan iri kıyım bir adam” olan Keraban, adabımuâşerete de riayet etmez, sokakta bağıra çağıra konuşur. Keraban, asabi bir mizaca sahiptir. Karşısında kavga edeceği kimse olmadığında kendi kendisiyle bile kavga eder. Üslubu argo. Sinirlendiği zaman sakinleştirmek kolay olmaz. Kendine Her zaman sonsuz güveni vardır. Gururludur. Münakaşalardan hep üstün çıkmak ister: “Son sözü söylemekten vazgeçmektense tutuklanmayı tercih eder”. Bütün bu özellikleri bir yana, Keraban, “insanların da en iyisi” olarak takdim edilir (Verne, 2002, C.1, s.159).Hollandalı dostu Van Mitten, yardımcısı Bruno’ya, Keraban’ı: “Bu adam tam bir Osmanlı’dır, eski kuşak Türklere aittir. Yeni fikirleri de kabul etmez, yeni alışkanlıkları da, modern sanayinin bütün icatlarını da reddeder, demiryolu yerine posta arabasını, buharlı vapur yerine yelkenliyi tercih eder. 20 yıldan beri birlikte iş yapıyoruz, dostum Keraban’ın fikirlerinin zerre kadar değiştiğini görmedim. Üç yıl önce, Rotterdam’a beni görmeye gelirken posta arabası kullanmıştı, bu yüzden de sekiz gün yerine bir ayda gelebilmişti. İnatçı insanlar tanıdım ama Bruno, onunla karşılaştırılabilecek bir inatçılığa hiç rastlamadım” diye takdim eder (Verne 2002: C.1,s.24-25). Jules Verne, Keraban’ı bir şablondan hareketle oluşturur. Bu şablon, Hristiyan Avrupa’nın yüzyıllar içinde Osmanlı’ya karşı oluşturduğu bir bakış açısına dayanır.⁴

⁴Jules Verne, Keraban Ağa’dan sonra yayımlanan L’Archipel en feu (The Archipelago on Fire) romanında da, Osmanlı’ya karşı menfi bakışını sürdürür. 1820’li yılların esas alındığı romanda, bir aşk hikâyesinin yanı sıra, 1821’de Mora’da Osmanlı devletine karşı isyanla başlayıp İngiliz, Fransız ve Rus gemilerinin Osmanlı donanmasını topa tutmalarıyla yaşanan hadiseler dolayısıyla Verne, “barbar” Osmanlı’ya tenkitler yağdırır. “The Works of Jules Verne” http://epguides.com/djk/Jules_Verne_works.shtml (24.01.2007) Bu romanda bahsi geçen tarihî olay hakkında bak.: (Ortaylı, 1995, s.42-44) Romana bahis konusu olan Navarin savaşı, Osmanlıya yönelik bakış Avrupa’da olumsuz olarak değiştiren bir savaştır (Parla, 1985, s.84).

Keraban, bir Batılıya farklı gelen giyimi ile de tenkide müsaittir. II. Mahmut yönetimi, pek çok yenilik gerçekleştirir. Dışardan bakılınca bunların başında kıyafette yapılan yeni uygulamalar hemen dikkati çekmektedir. Keraban, “yeni nesil Türklerin mavi redingot ve kırmızı festen oluşan nizam kıyafetini giymeye razı olmayacak”tır. Dostu Van Mitten’in tahmin ettiği gibi, Keraban’ın kıyafeti, şalvarı ve sarığıyla muhteşem bir görünüm arz eder. Keraban, “Yeniçeriler dönemindeki eski giyim tarzına sadık kalan eski kuşak Türklerin kıyafeti”ni tercih eder: “Geniş bir sarık, deri pabuçlarının üzerine dalgalanarak düşen bol bir şalvar, ipek şeritlerle süslü, iri düğmeli bir yelek, yeterince büyük bir göbeğin daha da dışarı çıkmasını engelleyen şaldan bir kuşak ve nihayet muhteşem kıvrımlarıyla sarı bir kaftan. Avrupaî hiçbir unsur barındırmayan bu eski tarz kıyafetle yeni devir Doğulularingiyinişi tam bir tezat oluşturmuyordu. Bu sanayileşmenin istilasına karşı bir savunma, yerel renklerin kaybolmasına bir karşı çıkış, Osmanlıların modern kıyafet giymeleri için ferman çıkartmış Sultan Mahmut’un emrine bir meydan okumaydı” (Verne, 2002, C.1, s.44).

Keraban, saray icraatlarının siyasî boyutta değil, sosyal bir muhalifidir. “Yeni Türklerin kurduğu hükümetin, dünya yüzündeki en kötü idare ol”duğu kanaatinde (Verne, 2002, C.1, s.98). Yetkililer nasıl bir ceza uygularsa uygulasin, gece sokağa fenersiz çıkacağını söyler; yeniçerilerin devrini özlemle yâd eder; tütüne konan yeni vergiyi “aptalca” bir karar olarak değerlendirir; redingotlu ve fesli hemşehrilerine de ateş püskürür: “Eski geleneklerimizi yok etmeye çalışıyor, başımıza efendilik taslıyorsunuz ha! Tek başıma kalsam bile bunlara karşı çıkacağım” diyerek söylenir (Verne, 2002, C.1, s.46). Keraban, sadece giyim kuşamda yapılan yeniliklere karşı değildir. Jules Verne onu bütün modern icatlara düşman olan eski bir Türk olarak kurgular. Keraban, telgrafla haberleşmeyi reddeder. “Ticarî ilişkileri için bile bu modern icatları kullanmaz” (Verne, 2002, C.1, s.142). Van Mitten’in trene, buharlı vapura binme tekliflerine şiddetle karşı çıkar. Yazar, Keraban’a “Trenle gitmektense göbeğimin üstünde giderim” dedirterek onu gülünç düşürür. Ancak yazar, romanda Keraban’ı trene bindirme konusunda ısrarcı davranır. Yolculuk sırasında arabaları, Keraban Ağa’nın inatlaşması neticesinde bir tren tarafından parçalanınca, Kazaklara yüklüce bir miktar para ödemek zorunda kalan Keraban, bir trene bindirilerek sınır dışı edilir: “Elbette ki, gerçek bir Türk’e yakışmayan böyle bir ulaşım aracına binmek zilletine düşmüş olmak, Keraban Ağa’nın fena halde sinirini bozuyordu” (Verne, 2002, C.2, s.22). Aşağılamalar devam edecek, Keraban türleri arasında inatçılıkları ile meşhur (keçi ve eşek gibi) hayvanlarla romanın ara düğümlerinde, bir araya getirilecektir.

Keraban’ın yeniliklere karşı olan katı tutumunun dayanakları da verilir: Keraban, yeğeni Ahmet’in itiraz etmesini üzerine “Hz. Muhammet, Mekke’ye demiryolu ile mi gitti?” der. Zaten ne Batılı dostu, ne de yeğeni Keraban’a itiraz edemezler. Yazar onu kavgacı ve gazup biri olarak tarif eder. Keraban, yeni uygulamalara yerli yersiz çatar. “Ah, Mahmut’un fermanlarına boyun eğen dönek efendiler, size hâlâ eski toprak müminlerin var olduğunu göstereceğim. Hükümet dilencilerinin keşkülüne yarım para bile atmadan beni Üsküdar sırtlarında gördüklerinde, şu devlet memurlarının yüzlerinin alacağı şekli buradan görebiliyor musunuz?” (Verne, 2002, C.1, s.174).

Jules Verne, Keraban’ı romanında sabit fikirli birisi olarak gösterir: “Herhangi bir konu üzerinde bir an için bile olsa fikrinden vazgeçmek! Bu gerçekleşirse Keraban artık Keraban olmazdı!” (Verne, 2002, C.1, s.198). Yeğeni Ahmet’in gözünden amcanın sabit fikirli karakteri şu cümle ile verilir: “Keraban amcamın fikrini değiştirmek mi? Gezegenlerin yörüngelerini değiştirmeye, güneşin yerine ayın doğmasını sağlamaya, gökyüzü kanunlarını altüst etmeye çalışmak gibi bir şey bu!” (Verne, 2002, C.1, s.145).

Keraban, yolculuğun büyük bir kısmı geride bırakılıp pek çok zorluklar atlatıldıktan sonra rehberlerinden şüphelenen ve tedirgin olan yeğenine bir itirafta bulunur: “Sana şunu itiraf

etmek isterim... Ama yalnızca sana. Bu saçma yolculuğa çıkmakla büyük bir dik kafalılık ettim. Hatta şunu da itiraf edeyim, senin de Odesa'dan ayrılıp benimle gelmen için inat etmeseydim muhtemelen Amasya kaçırılmayacaktı. Evet! Bütün bunlar benim hatam!" (Verne, 2002, C.2, s.246). İstanbul'a dönünce Üsküdar'daki konakta yenilen yemekten sonra gelini Amasya'ya da yolculuk konusunda hatalı davrandığını itiraf eder. Altı haftalık zorlu yolculuğun sonunda Keraban Ağa, bir daha herhangi bir konuda inat etmeyeceğine dair yemin eder. Ancak bu yeminini romanın sonunda bozar.

Keraban bekar ve kadınlar hakkındaki düşünceleri de müspet değildir. Bu tiryaki tütün tüccarının gözünde, tömbekisi kadınlardan daha kıymetlidir. Van Mitten eşi ile aralarındaki bir tartışmadan bahsedince, Keraban hemen kadınlara yönelik düşüncelerini ifade eder: "İşte tek bir kadınla evli olmanın sakıncaları! Muhammet, ümmetinin istediği kadar kadın almasına izin verirken bu büyücü cinsi iyi tanyordu!" (Verne, 2002, C.1, s.211). Romanda, Keraban'ın kabullerinden hareketle bütün bir ülkenin değer yargılarıyla ilgili gösterilmeye çalışılan genellemeler yapılır. Keraban, "Türkiye'de, bir Türk'e haremdeki kadınlar hakkında soru sormak yakışsız bir davranıştır, ama bir yabancı söz konusu olduğunda bu mümkündür" diyerek Bayan Van Mitten'in hâlini ve hatırını eşinden sorar. Kafilenin yolculuk esnasında konakladığı handa, karısı hastalanan hancı, ilaçların fiyatını öğrenince, "bu paraya yeni bir karı alırım" der. Keraban, Hancıyı "İşte pratik bir koca" diyerek onaylar (Verne, 2002, C. 2, s.116).

Jules Verne, Keraban'ın zaman zaman Osmanlı kimliğine, zaman zaman da Türk kimliğine vurgu yapar. Keraban, kendisi gibi "gerçek bir Türk" olan Amasya'nın babası Banker Selim ile de övünür. Osmanlı'da öncelikle aydın-okumuş kesim arasında Türk kimliğine yönelik bilinçlenmenin ortaya çıktığı dikkate alınacak olunursa Keraban gibi bir tütün tüccarının bu şekilde Türk kimliğine vurgu yapması bir çelişkidir.

Romanın ilk sayfalarında, Van Mitten ile Bruno İstanbul'a geldiklerinde, Tophane meydanı ve civarı âdeta terk edilmiş gibidir. Issızlığın nedeni biraz sonra anlaşılır. İstanbullular, ramazan ayının ortasındadır. Batılı bir bakış açısı ile oruç "can sıkıcı bir perhiz"; gündüzler ise "bir matem günü gibi hüznü, kasvetli, acıklı"dır. Issız İstanbul, efendi ile uşağı üzerinde, "Tam anlamıyla Doğu", "Bin bir gece hülyaları", "Şark rüyası" beklentilerini asılsız çıkardığı için hayal kırıklığı yaratır. Bruno, sarayda Sultan'ın seksen bin odalığıyla yaşadığını düşünür. "Keyif, rehabet ve boş oturmak"tan hoşlanan Osmanlı insanına yönelik genellemeler yapılır. Romanda Hollandalılar "soğuk", "bütün iyi Müslümanlar mütevekkil" mizaçlı olarak gösterilir. Yazar, çok eşlilik konusunda da genelleme yapar. Ancak, Amasya, Ahmet'i kimseye paylaşmayacağı için şanslıdır: "Sevdiği ve kendisini çocukluğundan beri seven bu adamla tek bir ortaksız yaşayacaktı. Muhammet'in ülkesinde, genç bir kadın için böyle bir gelecek pek alışılmış şey değildi, aynı şekilde, aile geleneklerine aykırı davranacak bir adam olmayan Ahmet için de tuhaf olacaktı" (Verne, 2002, C.1, s.131).

Osmanlı, romanda giyim kuşam duruş ve davranışlarından dolayı tuhaf ve gülünç şeylere benzetilir. Hamallar, "iki ayaklı hörgüçsüz develer"e; yeni tarz giyinen Türkler ise "feslerini çıkardıkları zaman tıpası açılmış şişelere" benzetilir. Benzetmeler bunlarla sınırlı değildir. Bruno, Keraban'ın inatçılığı ile -çevirenin notu aracılığıyla ne olduğunu öğrendiğimiz- "Türk kafaları" arasında bir mukayese yapar⁵: "Panayırda üstüne vurulan 'Türk kafaları' arasında bile bu kadar sert yoktur herhalde" (Verne, 2002, C. 1, s.84).

Yolculuk devam ederken Saffar Ağa ile zıtlaşan Keraban Ağa'nın arabası bir trenle çarpışır ve parçalanır. Kazaklar tarafından zorla trene bindirilen Keraban Ağa, Saffar Ağa'ya

⁵ Romanı çeviren Nihan Özyıldırım, "Eski dönemlerde, Avrupa'da fuarlarda ve panayırda oynanan bir oyunda kullanılan ve vurarak düşürülmeye çalışılan kafa şeklindeki bir tür oyuncak" açıklamasını yapar (s.84). "Türk kafası" ile bu oyunun Osmanlı'daki karşılığı olan "Vur gâvura" isimli oyunlardan Mahzar Şevket İpşiroğlu - Sabahattin Eyuboğlu'nun Surname minyatürleri konulu filmlerinde söz edilir (Eyuboğlu, 2000, s.218).

gıyabında söylenir durur: “ ‘Ah, keşke Poti’ye geri dönebilecek olsaydık! Bu küstahlığını ona ödetmek için, canını cehenneme yollamak, onu Azrail’e teslim etmek için’ ‘Onu kazığa oturtmak için!’ diye eklemek zorunda hissetti kendini Van Mitten, tehlikeye girmiş bir arkadaşlığı kurtarmak için biraz vahşileşmişti. Bu gayet Türk tarzı teklif çok hoşta gitmiş, Van Mitten arkadaşı Keraban’ın elini sıkmasını hak etmişti” (Verne, 2002, C.2, s.26). Yazar, bu örnekte de görüldüğü üzere Osmanlı’ya yönelik tenkitlerini dikkatli bir şekilde Batılı kahramanının ağzından yapar.

Romanda, Osmanlı’nın yeme-içme kültürü de yer alır. Burada, özellikle Batı ile ayrılan hususlar vurgulanır. Romanın orijinal baskısında Leon Benett tarafından yapılan çizimlerde de yer verildiği gibi Keraban şişmandır. Karnı tok olduğu zamanlarda dahi yemek davetlerini geri çevirmez. Yazar, sürekli kilo kaybettiğini düşünen zayıf uşak Bruno ile şişman Keraban arasında bir görüntü çatışması oluşturmaya çalışır.

Keraban Ağa’daki olumsuzluklar bitince, sıra Yanar’a gelir. Yazar, Keraban kanalıyla Osmanlıya yönelttiği tenkitleri yeterli görmemiş olmalı ki, Yanar ile onun “dul kalmış” kız kardeşi Sarabul’u da, Trabzon’da yolculuk bitmeden kurguya dâhil eder. İki kardeş inatlaşma ve ısrar söz konusu olduğunda, Keraban’ı dahi geçer. Sert mizaçlı, davranışları haşın iki kardeş romanda Keraban gibi olumsuz bir bakış açısı ile verilir. Yanar’ın dış görünümü korkunçtur. Sarabul, kıyafetinden dolayı eşek arısına benzetilir. Sarabul’un bir yerde güzel olduğu ifade edilirken, bir başka yerde “kibirli dudaklarının arasından görünen korku verici dişleri”nden bahsedilir.

Romanda Erzurum, Ermenistan’ın önemli bir merkezi olarak gösterilir (Verne, 2002, C.2, s.175); “Eski Asur ve Med ülkelerini içine alan Asya’nın (bu) dağlık bölgesi (ne Modern coğrafyada) Kürdistan” dendiği ifade edilir (Verne, 2002, C.2, s.27). Böylece Jules Verne’nin Karadeniz yolculuğunun nedenleri de ortaya çıkmış olur. Postmodernizmin getirdiği “esinlenme” fikrinden Keraban’ın sanatçı ve sporcu torunları da nasiplerine düşeni yıllar sonra alırlar. İnatçı Keraban’ı okumadan, Karadeniz’in etrafını dolaşma fikrinden ilham alarak tasarladıkları sanat projeleriyle bu “Harika macera romanını” ve yazarını yâd ederler.⁶

Bilim kurgu ve macera romanları ile tanıdığımız Jules Verne, İnatçı Keraban romanını, Oryantalist bir bakış açısıyla ve önyargılarıyla yazmıştır. Jules Verne denilince zihinlerimizde canlanan çağrışımlarla bu romanın önyargılı kurgu tarzı örtüşmez. Ancak Batılı

Surname-I Vehbi'den
Haliç'te Gösteriler:

Resim 1

⁶ Bahsi geçen iki proje hakkında, internet üzerinden bilgi alınabilir.

Romanda, cambazın yardımıyla Keraban'ın Üsküdar'dan karşıya geçişini gösteren çizim:

Resim 2

Romanda, Keraban Ağa'nın, İstanbul boğazına getirilen geçiş vergisini ödemektense Karadeniz'in etrafını karadan dolaşarak Üsküdar'a ulaştığı yolculukta takip ettiği güzergâhı gösteren çizim:

Resim 3

KAYNAKLAR

- Altunış-Gürsoy, B. (2000), Hayrullah Efendi Avrupa Seyahatnamesi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Andı, M. F. (2000), "Türk Edebiyatında Jules Verne Tercümelere", Edebiyat Araştırmaları I, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bağcı, S. - Çağman, F. - Renda, G. - Tanındı, Z. (2006), Osmanlı Resim Sanatı, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Boppe, A. (1998), XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları, Çev. : N. Yücel – Celbiş, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A. Ş.

- Eyuboğlu, S. (2000), mavi I-II, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İrepoğlu, G. (1999), Levnî Painting Poetry Colour, İstanbul: Republic of Turkey Ministry of Culture.
- Koz, M. S. (2000), “Jules Verne'nin Türkçedeki Serüveni / Seçme Jules Verne Kaynakçası”, kitap-lık, (44), Kasım-Aralık: 151-160.
- Ortaylı, İ. (1995), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul: Hil Yayınları.
- Parla, J. (1985), Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tez, Z. (2008), Otomatlar Mekanik Oyuncaklar Tarihi, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Wheatcroft, A. (2004), Korkunç Türk Batı'nın Gözüyle Osmanlı, İstanbul: aykırı tarih.
- Verne, J. (2002), İnatçı Keraban, II Cilt, (Çev. : N. Özyıldırım), İstanbul: İthaki Yayınları.
- “Surname-i Vehbi” (Resim 1) <http://www.os-ar.com/levni/> (13.10.2008)
- “The Illustrated Jules Verne” (Resim 2) <http://jv.gilead.org.il/rpaul/Keraban-le-tetu/> (13.10.2008)
- “The Works of Jules Verne” (Resim 3) http://epguides.com/djk/Jules_Verne/works.shtml (24.01.2007)